

Майно: арешт чи обшук

Точки перетину

Леся ФЕДОРАК,
голова Гребінківського районного
суду Полтавської області, к.ю.н.,
суддя-спікер

Право власності є одним з основоположних конституційних прав людини, гарантії якого відображені у кримінальному процесі через закріплення такої засади кримінального провадження як недоторканість права власності. Зміст відповідної засади розкритий у ст. 16 КПК України як за-

тивованого судового рішення або якщо майно підпадає під критерії тимчасово вилученого.

У ст. 167 КПК України зазначено, що тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про його арешт або повернення підозрюваному чи особам, у володінні яких перебуває майно у вигляді речей, документів, грошей та ін., щодо яких є достатні підстави вважати, що вони підшукані, виготовлені, пристосовані, використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно,

шення питання про арешт майна або його повернення.

У ст. 169 КПК України встановлено вичерпний перелік підстав та випадків повернення тимчасово вилученого майна:

- за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;
- за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;
- у випадках подання клопотання слідчим/прокурором про арешт тимчасово вилученого майна пізніше наступного робочого дня після вилучення майна;
- подання слідчим/прокурором клопотання про арешт тимчасово вилученого майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, після закінчення 48 годин після вилучення майна;
- у випадках закінчення 72 годин із дня знаходження до суду клопотання, якщо слідчий суддя/суд не постановив ухвалу про арешт майна;
- у разі скасування арешту.

підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 173 КПК України, слідчий суддя/суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, яка його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження такого майна. Запобігти таким ризикам можна шляхом арешту майна згідно з ч. 1 ст. 170 КПК України.

Таким чином, арешт на майно у кримінальному провадженні може бути накладений лише у випадку доведення наявності ризиків приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження такого майна.

Водночас сьогодні, розглядаючи клопотання про арешт майна, суди опираються також на положення ч. 7 ст. 236 КПК України, відповідно до яких вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не належать до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Таким чином, у разі звернення з клопотаннями про арешт майна, яке входить до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, відмовляють у задоволенні клопотання, вважаючи його таким, що не належить до тимчасово вилученого та не потребує арешту.

Однак, як зазначив Верховний Суд України у своїй постанові від 30.11.2017 р. у справі №5-272кс(15), особливістю кримінальних процесуальних норм, на відміну від кримінально-правових, є те, що у переважній більшості випадків їхні структурні елементи (гіпотеза, диспозиція, санкція) не зосереджені в одній статті КПК, а окремо викладені законодавцем у різних статтях, іноді навіть розділах КПК України, а отже, зміст окремої норми може бути виявлено лише шляхом системного тлумачення положень КПК.

Тому норма ч. 7 ст. 236 КПК України не може свідчити про те, що майно, яке входить до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, не має статусу тимчасово вилученого. Адже обшук, який відповідно до гл. 20 КПК України віднесений до слідчих дій, проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини

борона позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження, за винятком наявності вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом, або тимчасового вилучення майна без судового рішення на підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом.

Таким чином, обмежити право власності у кримінальному провадженні можна лише шляхом винесення вмо-

в яке їх було повністю або частково перетворено.

Відповідно до ст. 168 КПК України, тимчасове вилучення майна здійснюється або під час затримання особи в порядку, передбаченому ст. 207, 208 цього Кодексу, або під час обшуку чи огляду.

Отже, під критерії тимчасово вилученого майна підпадає майно, яке було вилучене під час затримання особи, проведення обшуку чи огляду до вирі-

Зі змісту зазначеної норми випливає, що стосовно тимчасово вилученого майна має бути вирішено питання щодо необхідності його арешту.

Арештом майна, згідно зі ст. 170 КПК України, вважається тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді/суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних

вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України).

Важливо зазначити, що слідчий суддя, розглядаючи клопотання про обшук згідно з ч. 5 ст. 234 КПК України, відмовляє у задоволенні такого клопотання, якщо прокурор/слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що було вчинено кримінальне правопорушення; відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування; відомості, які містяться у відшукуваних речах та документах, можуть бути доказами під час судового розгляду; відшукувані речі, документи або особи знаходяться у вказаному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи.

З огляду на зазначене, слідчий суддя у процесі винесення ухвали про обшук перевіряє лише, чи має відповідне майно юридичне значення для доказування у кримінальному провадженні, а також де воно може знаходитися. Однак він не вирішує питання необхідності втручання у право власності певної особи на відповідне майно, яке може бути вирішено згідно зі ст. 16 КПК України виключно мотивованим судовим рішенням. Таким чином, у разі не вирішення питання арешту майна фактично здійснюється втручання у право власності на таке майно до вирішення кримінального провадження по суті.

При цьому, відповідно до ч. 11 ст. 170 КПК України, заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у випадку, якщо існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. Однак таке питання не перевіряється слідчим суддею під час постановлення ухвали про обшук, воно вирішується у процесі розгляду клопотання про арешт майна, а також є його завданням згідно з ч. 1 ст. 170 КПК України.

До того ж тимчасове вилучення майна та його арешт, відповідно до гл. 10 КПК України, вважаються заходами забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження, на відмінну від обшуку, який спрямований на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Відомо, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями, визначають зміст і спрямованість держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ст. 8 КПК України). Суддя, здійснюючи правосуддя, згідно зі ст. 129 Конституції України, зобов'язаний керуватися саме верховенством права.

У ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. встановлено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Отже, відповідно до наведених положень Конвенції, позбавлення майна в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права, є допустимим.

Варто зазначити, що Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Спйрронг і Л'юннрот проти Швеції» (Sporrong and L nroth v. Sweden) від 23.09.1982 р., заяви №7151/75, №7152/75, встановив, що втручання у право власності допустиме лише тоді, коли воно переслідує «легітимну мету» в суспільних інтересах, а втручання у право безперешкодного користування своїм майном передбачає «справедливу рівновагу» між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини.

У справі «Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania), п. 78, ЄСПЛ звернув увагу на те, що у процесі вирішення питання виправданості такого втручання необхідно підтримувати «справедливу рівновагу» між загальним інтересом суспільства та захистом

основних прав конкретної особи. Необхідну рівновагу не буде забезпечено, якщо відповідна особа несе «особистий і надмірний тягар».

Отже, вирішуючи питання дотримання права власності, ЄСПЛ виходить з того, чи здійснювалося позбавлення майна згідно з умовами, передбаченими національним законодавством держави, чи переслідувало таке втручання «справедлива рівновага» між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини. Якщо перша вимога повинна бути чітко визначена в національному законодавстві, то наявність «легітимної мети» та «справедливої рівноваги» визначаються в кожному конкретному випадку, виходячи з обставин справи.

Таким чином, вони повинні перевірятися національними судами під час вирішення питання обмеження права власності. У кримінальному провадженні єдиним інститутом, який встановлює таку можливість на досудовому розслідуванні, є арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження, а не обшук.

З огляду на зазначене, після вилучення майна на підставі ухвали слідчого судді про обшук прокурор/слідчий зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт відповідного майна. В іншому випадку зберігання у них такого майна без рішення суду буде неправомірним втручанням у право власності, а відповідне майно підлягатиме поверненню. **ЮІ**

